

KRÓNKA

ZACHAR JÓZSEF

40 ÉV A MAGYAR NÉPHADSEREGBEN.

A Hadtörténeti Intézet és Múzeum ünnepi megemlékezése 1985. szeptember 24.

Ünnepi állománygyűlésen és tudományos tanácskozáson emlékeztek meg 1985. szeptember 24-én a Hadtörténeti Intézet és Múzeum dísztermében arról, hogy az újjászervezett intézmény 40 évvel ezelőtt kezdte meg tevékenységét a Magyar Néphadseregben.

A jelentős eseményen megjelent *Kárpáti Ferenc* altábornagy, az MN politikai főcsoportfőnöke, *Nárai István* vezérőrnagy, az MN kiképzési főfelügyelője, *Szórádi Zoltán* vezérőrnagy, az MN hadtápfőnöke, a honvédelmi miniszter helyettesei, *Rátkai Ferenc* művelődési miniszterhelyettes, *Kosáry Domokos* akadémikus, a Magyar Történészek Nemzeti Bizottságának elnöke, *Mucsi Ferenc*, az MTA Társadalomtudományi Főosztályának vezetője, *Rottler Ferenc*, a TIT főtábornoka; a Honvédelmi Minisztérium tábornokai és vezető beosztású tisztjei, a katonai tudományos intézmények és tanintézetek, továbbá a társ fegyveres testületek és szervezetek, a polgári tudományos, felsőoktatási és közművelődési intézmények számos vezetője és képviselője, valamint az ünnepelt intézménynek otthont adó I. kerület párt-, állami és társadalmi vezetői.

Megnyitó beszédet *Liptai Ervin* vezérőrnagy, a Hadtörténeti Intézet és Múzeum főigazgatója mondott.

Ezt követően *Kárpáti Ferenc* altábornagy emelkedett szólásra. Felidézte, hogy a Hadtörténeti Intézet és Múzeum már a Magyar Néphadsereg első hadrendjében szerepelt és kezdettől fontos szerepet töltött be. Röviden szólt a Múzeum és a Levéltár tevékenységének újrakezdéséről, továbbá az ezekből kinőtt Intézet, Könyvtár, Térképtár és a Hadtörténelmi Közlemények Szerkesztősége munkájának megindulásáról. Ezt követően átadta a Honvédelmi Minisztérium Katonatanácsa és a honvédelmi miniszter személyes üdvözlését, kifejezte az eddig megtett úttal kapcsolatos elismerést és további tudományos, közművelődési és hazafias-honvédelmi nevelési sikereket kívánt az intézmény vezetésének és egész személyi állományának. Végül átadta Liptai Ervin vezérőrnagynak a honvédelmi miniszter elismerő oklevelét.

A felolvasásra került miniszteri oklevél a következő szavakat intézi a Hadtörténeti Intézet és Múzeum állományához:

OKLEVÉL
a Magyar Népköztársaság
honvédelmi miniszterétől

Elismerésemet fejezem ki a Magyar Néphadsereg szervezetében négy évtizede működő Hadtörténeti Intézet és Múzeum személyi állományának az eredményes munkáért.

Az Intézet az elmúlt negyven esztendőben mind magasabb színvonalon végzett tevékenységével: a magyar történelmi múlt fegyveres küzdelmeinek, szabadságharcos forradalmi és internacionalista hagyományainak kutatásával, a kutatás eredményeinek sokoldalú közreadásával fontos hivatást töltött be hazánk tudományos és kulturális életében. Munkája szervesen járult hozzá a történettudomány fejlődéséhez, szocialista hadtudományunk kibontakozásához. A Múzeum, a Levéltár, a Könyvtár és a Térképtár a hadtörténelem tárgyi és írásos emlékeinek gyűjtése, feldolgozása, a kutatás és az ismeretterjesztés szolgálatába állítása terén országosan elismert eredményeket ért el.

A Hadtörténeti Intézet és Múzeum személyi állományának munkássága hozzájárul dolgozóink, az ifjúság szocialista tudatának, történelem-szemléletének alakításához, hazafias honvédelmi és internacionalista neveléséhez. E munkásság eredményei tükröződnek az iskolai, egyetemi tankönyvekben, tudományos, szépirodalmi és képzőművészeti alkotásokban, a tömegkommunikáció különböző területein, az emberek gondolkodásában és szolgálják a társadalmunk előtt álló célok elérését.

Kívánok a jubileum alkalmából a Hadtörténeti Intézet és Múzeum személyi állományának jelentős feladataik teljesítéséhez további sikereket, erőt, egészséget.

Budapest, 1985. szeptember 24.

Oláh István vezérezredes,
a Magyar Népköztársaság
honvédelmi minisztere

Az ünnepi állománygyűlés következő részében az évfordulót tartó intézményt köszöntő felszólalásokra került sor.

A Magyar Tudományos Akadémia és a társ tudományos intézmények nevében *Mucsi Ferenc* méltatta a megtett utat és kívánt további sikereket.

A történész kollégák nevében *Heckenast Gusztáv*, az MTA Történettudományi Intézetének osztályvezető-helyettese szólt közvetlen szavakkal.

Az elhangzott köszöntéseket az intézmény nevében az elnöklő *Liptai Ervin* vezérőrnagy köszönte meg.

A megemlékezés első részének záróakkordjaként *Kárpáti Ferenc* altábornagy kitüntetésekét és dicséreteket adott át.

Szünetben az intézmény vezetése, a kitüntetésben, elismerésben részesítettek és a meghívottak részére *Kárpáti Ferenc* altábornagy fogadást adott.

A fogadáson pohárköszöntőt mondott *Rátkai Ferenc* is, aki a művelődési tárca és a közművelődési társintézmények üdvözlétét, jókívánságait tolmácsolta.

Szünet után *Horváth István* vezérőrnagy, a Magyar Néphadsereg politikai főcsoportfőnökének első helyettese vette át az elnöki tiszteket, és megnyitotta a tudományos tanácskozást.

Elsőként *Godó Ágnes* ezredes, a Hadtörténeti Intézet igazgatója, főigazgató-helyettes kapott szót. Referátumában hadtörténetírásunknak az elmúlt negyven évben megtett útjával foglalkozott.

Bevezetőben hangsúlyozta, hogy a hadtörténeti kutató és feldolgozó munka a komplex intézmény egész tudományos kollektívájának a feladata és nem korlátozódik a kutató történészek tevékenységére. Így volt ez kezdettől fogva. Ha az egyes részlegek különböző időpontokban jöttek is létre és különböző szervezeti változásokon mentek is át, az intézmény tudományos dolgozói mindig megoldották hadtörténeti feladatokat.

Ilyen irányú kötelezettségüket felismerték azok a levéltárosok, múzeológusok, akik 1945 április végén hozzákezdtek a hadtörténet írásos és tárgyi emlékeinek megmentéséhez. Írásaikkal kezdettől a nemzet felemelkedésének széles nemzeti összefogáson alapuló programját szolgálták. A huszonöt éves ellenforradalmi rendszer, a veszett háború és a háborús veszteségek nyomasztó lélektani hatásának ellensúlyozására, a nemzeti önbecsülés helyreállítására munkájuk középpontjába a függetlenségi és szabadságharcos hagyományok felidézését állították. E tevékenység csúcspontját az 1848/49-es forradalom és szabadságharc centennáriumának megünneplése jelentette.

Az ötvenes évek első felében megszületett munkákat a kor politikai igényei határozták meg. A függetlenségi és szabadságharcok egyoldalú kiemelése, nem egy esetben sematikus ábrázolása, a parasztság katonai szerepének túlhangsúlyozása, egyes hadvezérek történelmi jelentőségének túlértékelése, az átmeneti időszakok figyelmen kívül hagyása, a forradalmi osztályharc fegyveres küzdelmeinek háttérbe szorítása azonban az akkori tevékenységnek csak az egyik oldala — hangsúlyozta az előadó. Az akkoriban megszületett marxista—leninista hadtörténetírás egy új, fiatal történészgeneráció munkásságának az eredménye volt. „Alapkutatásaik eredményeképpen máig is értékes tanulmányok, okmánypublikációk, könyvek készültek, amit igazolhatnak az 1954-ben újra induló Hadtörténelmi Közlemények 1954—1956 közötti számai is.” — emelte ki a másik oldalt *Godó* ezredes.

1957 után a magyar hadtörténetírásban is új fejlődési szakasz bontakozott

ki. Intézményünk elsőként összegezte az 1956-os ellenforradalmi események adatait. Intenzívebben folytatódott az oroszországi magyar internacionalisták történetének kutatása. A hazai és a szovjet tudományos intézetekkel való alkotó együttműködés eredményeként megszületett forráskiadvány nem csak hadtörténeti, hanem politikai jelentőségű is volt. Elsőként munkatársaink kezdték meg a spanyol polgárháború magyar önkéntesei történetének kutatását és jelentettek meg erre vonatkozó műveket. Osztályharcos forradalmi katonai történetünk feltárásának szükségességét felismerve, a Magyar Tanácsköztársaság és a magyar antifasiszta küzdelem vonatkozásában, alap kutatások alapján, ugyancsak monográfiákkal, dokumentumkötetekkel, népszerű munkákkal jelentkeztek az 1959-es, 1965-ös, 1969-es és 1970-es évfordulókon.

A hatvanas évektől erősödtek kapcsolataink a hazai polgári és katonai tudományos és oktatási intézményekkel. Ezekről tanúskodik számos közös rendezvény és kiadvány. Kiemelést érdemel a széles összefogással megszületett, kéziratban már együtt álló magyar ellenállási lexikon. Ugyancsak a hatvanas évek közepétől teremődtek meg a nemzetközi együttműködés kiszélesítésének a feltételei a testvéri országok hadtörténezeivel. Tovább erősödtek tudományos kapcsolataink a Szovjetunió Hadtörténeti Intézetével. A szovjet hadtörténezesekkel való tudományos együttműködés gyümölcseként születtek meg az internacionalistákra, a magyarországi felszabadító harcokra vonatkozó közös kötetek. A bolgár, a jugoszláv és a lengyel testvérintézménnyel való kapcsolatok alapján mód nyílt kölcsönös kutatásra és elkészülhettek közös munkák. Külön kiemelést érdemel nemcsak a történetírói teljesítmény, hanem a politikai jelentőség miatt is a szocialista országok tudományos akadémiáinak díját elnyert közös vállalkozás, a Varsói Szerződésben egyesült tagországok hadtörténeti intézetei által összeállított egykötetes második világháború-történet.

Godó ezredes ezt követően felidézte, hogy az elmúlt közel három évtized alatt az intézményben folyó kutatások eredményeként jelentős tudományos eredmények születtek. Ezek hozzájárultak a magyar és az egyetemes hadtörténetírás számos kérdésének tisztázásához, az ismeretek pontosításához, egyúttal hazai, sőt nemzetközi elismerést is szereztek intézményünknek és természetesen az egyes munkatársaknak is. Az egyes kutatott témák közül kiemelte azokat, amelyek a középkori zsoldossággal, a török háborúkkal, a XVII. századi függetlenségi küzdelmekkel, a huszárság hazai létrejöttével és európai elterjedésével, a Rákóczi-szabadságharccal, a Habsburg-birodalom állandó hadseregébe tagolt magyar alakulatokkal, a magyarországi hadállítás módjával, az idegenbe került kuruc katonák sorsával, az 1848/49-es honvédsereg katonai vezetésével, az önálló magyar hadsereg megalakulásával, Bosznia és Hercegovina okkupációjával, az első világháborúval, az 1919-es magyar honvédő háborúval, a Horthy-korszak hadigazdaságával, katonapolitikájával, hadseregének felső vezetésével, második világháborús szereplésével, hazánk felszabadításával, az antifasiszták tevékenységével kapcsolatosak. Ezt követően azt domborította ki, hogy a most lezáruló ötéves tervben új lendületet nyert a Magyar Néphadsereg történetének kutatása, és hogy intézményünk a tárcaszintű kutatási főirány kutatóbázisa.

Befejezésül az előadó arról szólt, hogy a hadtörténeti kutatásban és a hadtörténetírásban megtett negyven esztendő méltóan reprezentálja az intézmény eddigi legnagyobb vállalkozása, a külső szerzők bevonásával, a Zrínyi Katonai Könyv- és Lapkiadóval való alkotó együttműködésben megjelentetett Magyarország hadtörténete, két kötetben. E szintézis fogadtatása egyúttal azt is jelzi, hogy intézményünk tevékenysége megfelel a hadsereg és a társadalom

elvárásainak; a magyar marxista—leninista hadtörténetírás országos hatókörű műhelye a Hadtörténeti Intézet és Múzeum.

Hetés Tibor alezredes, a Hadtörténeti Múzeum igazgatója, főigazgató-helyettes bevezetőben felidézte, hogy a magyar hadtörténeti múzeológiát 1945 tavaszán újra kellett alapozni. A régi személyi és szervezeti kereteket szétrombolta a háború, a Veszprém megyei somlóvári kastélyba evakuált muzeális értékekről nem voltak megbízható információk, míg a helyben maradottakat maga alá temette a rommá vált múzeumépület. Mire a múzeum újraéledt, elpusztult, eltűnt a korábban őrzött anyag 70%-a!

A múzeumi tevékenység újrakezdésének jogi alapját a Honvédelmi Minisztérium 1945. április 24-én kelt 22 757. számú elnöki intézkedése és a Szövetséges Ellenőrző Bizottság május 5-én kiadott engedélyező hozzájárulása jelentette. A múzeum vezetését az a szemlélet hatotta át, hogy a magyar hadtörténelem haladó hagyományainak ápolásával, bemutatásával támogassa az új Magyarország társadalomépítő munkáját. Ennek szellemében indult meg az elhurcolt javak visszaszerzése és a gyűjtőmunka. Korántsem általános és magától értetődő volt a múzeumnak az a törekvése, hogy a közelmúltat és a jelent is bevonja gyűjtőkörébe.

Az úttörő törekvések első szülőtte a budapesti Vármegyeházán 1947. március 15-én megnyitott, a Partizánszövetség és a Partizán Barátok Szövetsége közreműködésével készített kiállítás volt. Ez volt az első olyan magyarországi kiállítás, amely forradalmi és szabadságküzdelmeink tükrében egységes folyamatként ábrázolta múltunkat Dózsától az antifasiszta ellenállásig.

Ugyanebben a szellemben nyílt meg a helyreállított múzeumi részben 1949. május 21-én, Buda 1849-es felszabadításának centennáriumán, az első állandó kiállítás. Az előadó hangsúlyozta, hogy a történeti feldolgozatlanosság, a múzeumi anyag hiányossága, a kor hangulatát tükröző romantikus-dekoratív szemlélet, egyes állásfoglalások és értékelések torzult volta ellenére is „a kiállítás rendezőkönnye a formálódó marxista—leninista történetírás korai hajtása, míg a bemutatott anyag a régebbi és frissen gyűjtött darabok újszerű együttese volt”. Az új tudatos vállalását tükrözte a kiállítás vezetője is, és az akkor megfogalmazott szavak évtizedekre szóló programadást jelentettek: „A kiállítás szabadságharcos hagyományainak ápolásának szolgálatában áll, ugyanakkor hangsúlyozni szeretné azt a szándékot is, hogy népünk új honfoglalásában, a szocializmus országának építésében az intézet felismerte a maga helyét és feladatát, abból maga is tevékeny részt kér, s a haladó modern történetiszemlélet tudományos elveit és igazságait nemcsak megértette, hanem azokat munkájában alkalmazni is kívánja.” — idézte *Hetés* alezredes.

A további úttal kapcsolatosan kiemelte az előadó, hogy a tervek és az elkészült kiállítások határozottan azt mutatják, a tematika az idő előrehaladtával, a lehetőségek növekedésével, a muzeális anyag gyarapodásával, a történettudományi feldolgozások szaporodásával terebélyesedett, az irányvétel pedig egy állandó magyar hadtörténeti kiállítás felépítésének irányába mutatott.

A korszerűbb kiállításszemléletet és történelemszemléletet megvalósító múzeum ugyan teret adott belső vitáknak, azonban a történeti múzeológia élvonalában haladt. Jól jellemezte ezt, hogy 1957—1960 között kiállításaival tevékenyen hozzájárult a tudományos—kulturális élet konszolidációjához. A hazai múzeológiában kezdeményező volt az a törekvése, hogy a jelenkorig kívánta bemutatni a hadtörténelmet.

Az addig megtett út elismerését is jelentette, hogy az 1963. évi 9. számú törvényerejű rendelet a Hadtörténeti Múzeumot a 11 országos múzeum közé

sorolta. A hatvanas évek legjelentősebb eredménye egyébként a jelentős gyűjteménygyarapodásra épülő, még korszerűbb szemléletű állandó kiállítások létrehozása volt. Az előadó ezzel kapcsolatosan kiemelte azt a nehézséget, hogy a múzeológusoknak olyan időben kellett a döntően az új- és legújabb kort bemutató kiállításokat létrehozniuk, amikor a magyar hadtörténelem szintézise még csak igény formájában fogalmazódott meg, ugyanakkor e korszakok történettudományi feldolgozásában is még csak részeredmények voltak. A rendezők tudományos igénye így szükségszerűen tette e kiállításokat narratívvá.

Az utolsó másfél évtizedre áttérve az előadó az ugrásszerű gyűjteménygyarapodásról szólt. 1984-ben már 134 000 tárgy volt a múzeumban. Ugyanakkor kialakult a tipológikus gyűjteménystruktúra. Nem hallgatta el a megismerés, állagmegóvás, feldolgozás, bemutatás terén mutatkozó nehézségeket. Ezt követően a tudatos kiállításpolitikára tért át, amelynek legkifejezőbb eredményességi mutatója, hogy az elmúlt negyven év alatt négy millió látogató fordult meg a múzeumban, közülük 40% iskolás korú volt, akik valamilyen foglalkozási formában is részt vettek az utóbbi másfél évtizedben. Végül azt hangsúlyozta, hogy a legutóbbi periódusban „a hadtörténetírás friss eredményeinek adaptációja minden korábbinál színvonalasabban érvényesült, de néhány területen szinte bizonyítható módon hatottak vissza a kiállítási megoldások is a tudományos és népszerűsítő munkákra”.

Harmadik referátumként *Czigány István* százados, a Hadtörténelmi Térkép-tár igazgatója a többi közgyűjtemény elmúlt negyven esztendejét idézte fel. Bevezetőben arról szólt, hogy az újjászervezett Hadi Levéltár, amelynek állományába tartoztak a hadtudományi könyvek és a hadtörténelmi térképek is, 1945-ben azzal kezdte tevékenységét, hogy a kitelepített és helyben maradt, a harcselekményeket túlélte anyagokat egybehordja. A megmaradt iratok, könyvek, térképek állagának megóvása, rendezése és feldolgozása azonnal megkezdődött.

A közgyűjtemények életében jelentős fellendülést az 1950-es évek hoztak, amikor előbb a Hadtudományi Könyvtár, majd a Hadtörténelmi Térképtár kivált a Hadtörténelmi Levéltárból, és önálló gyűjteménnyé szerveződve új életet kezdett élni.

A levéltárosok az alaprendezés elvégzését követően megkezdték a szükséges segédletek elkészítését, majd egyes iratanyagok közzétételét. A könyvtárosok kidolgozták a legmegfelelőbb nyilvántartási rendszert, majd megkezdték a szükséges katalógusok elkészítését. A térképtárosok rendezték a gyűjteményi anyagot, majd nyilvántartásba vették.

A közgyűjteményekben született publikációk közül az előadó kiemelte a levéltárosok által a Tanácsköztársaság, a Horthy-korszak és a második világháború irataiból válogatott dokumentumköteteket, a könyvtárosok által készített repertóriumokat, így a Hadtörténelmi Közlemények régi folyamairól és új folyamáról készültet, a térképtárosok által készített tudományos publikációkat egy-egy térképről, térképgyűjteményről.

A kevésbé látványos napi munka illusztrálásaként *Czigány* százados kiemelte, hogy a Hadtörténelmi Levéltár mintegy hatezer folyóméter és állandóan gyarapodó iratanyagával az ország legnagyobb levéltárai közé tartozik és nem csak országos szaklevéltári, hanem közhivatali működést is folytat. A Hadtudományi Könyvtár állományába már 100 000-nél több kötet könyv, 30 000 kötetnyi szabályzat, 25 000 kötetnyi folyóirat és újság tartozik. Ez a gyűjtemény is országos szakkönyvtárként látja el feladatait. A Hadtörténelmi Térképtár

immár megközelítőleg 200 000 egységet rejt, gyűjteménye az országban páratlan.

Mindhárom gyűjtemény folyamatosan a hadtörténelmet kutatók rendelkezésére áll. Kiemelte az előadó, hogy olyan nélkülözhetetlen anyagok kutathatók itt, mint a levéltár Generalkommando-, ezernyolcszáznegyvennyolcas, első világháborús, vagy tanácsköztársasági különgyűjteménye, a könyvtár történelmi hadiszabályzat-gyűjteménye, a térképtár katonai felvétel-gyűjteményei. Ehhez hozzátette: „Hagyománnyá vált, hogy gyűjteményeinket évente felkeresik a katonai tanintézetek és az egyetemek hallgatói. Ilyen alkalmakkor részletes tájékoztatást nyújtunk gyűjteményünk anyagáról és a kutatás szabályairól. Számos alkalommal előfordult már, hogy az itt megjelent hallgatók később mint kutatók tértek vissza gyűjteményeinkbe.”

A három gyűjtemény kutatóforgalmának alakulását elemezte ezt követően Czigány százados. A nagyarányú lekötöttség hangsúlyozása mellett kiemelte, hogy a levéltárosok, könyvtárosok, térképtárosok jelen vannak szakmai jellegű tudományos rendezvényeken. Ugyanakkor tanulmányok, fondjegyzékek, bibliográfiák, katalógusok közreadásával teszik le újra és újra névjegyüket a hazai tudományos életben.

Befejezésül még egyszer hangsúlyozta az előadó: „a különböző tudományos és ismeretterjesztő műveket lapozgatva láthatjuk, hogy komoly és színvonalas szakkönyvek megírása elképzelhetetlen e három forrásgyűjtemény használata nélkül, szóljanak akár a közelmúlt, vagy a régmúlt történelmi és hadtörténelmi eseményeiről.”

A tudományos tanácskozás az elnöklő *Horváth István* vezérőrnagy zárszavával ért véget.